

اکبر عبداللهی (نویسنده مسئول)
استادیار آموزش زبان فرانسه، دانشگاه تهران
Email: akbar.abdollahi@ut.ac.ir

آسیه خواجه علی
دانشجوی دکترای زبان فرانسه، دانشگاه تربیت مدرس
Email: a.khajehali@ut.ac.ir

ارزشیابی اثربخش توانش‌های زبانی در کلاس

درک مفهوم ارزشیابی همان درک صحیح و دقیق ارزشیابی جنبه‌های مختلف مهارت‌های زبانی شفاهی و کتبی زبان‌آموزان و نیز توانایی‌هایی مانند توانایی‌های واژگانی، دستوری، آوایی، ارتباطی، منظورشناختی و تعاملی است. بدین منظور می‌بایست به زمان، شیوه و نحوه ارزشیابی هریک از مهارت‌ها و توانایی‌ها توجه نمود. با توجه به اهمیت ارزشیابی در چارچوب مشترک اروپایی زبان‌ها^۱، در بخش اول مقاله نگاهی مختصر خواهیم داشت به تعریف و اهمیت ارزشیابی در چارچوب مشترک اروپایی زبان‌ها؛ و پس از آن ارزشیابی مهارت‌ها و توانایی‌های زبانی را مورد بررسی قرار خواهیم داد.

کلیدواژه‌ها: آموزش زبان خارجی، ارزشیابی، توانش‌های زبانی، توانایی‌های زبانی

مقدمه

در مقاله پیشین (شماره ۱ پاییز ۹۸) از اهمیت ارزشیابی سخن گفتیم و به بررسی دو روش و سه عملکرد مهم ارزشیابی در حوزه آموزش و یادگیری زبان خارجی پرداختیم. در این مقاله، با توجه به گستردگی و اهمیت موضوع می‌کوشیم تا به بررسی چگونگی ارزشیابی اثربخش توانش‌های زبانی^۱ زبان‌آموزان بپردازیم.

ارزشیابی یکی از جنبه‌های غیرقابل چشم‌پوشی در ساختار کلاس زبان است. دو مفهوم «ارزشیابی» و «پیشرفت» زبان‌آموزان تصویری از توانایی‌ها و مهارت‌های زبانی را که معلم زبان باید از آن‌ها انتظار داشته باشد ترسیم می‌کند.

۱. چارچوب مشترک اروپایی زبان‌ها و ارزشیابی زبان آموزان

چارچوب مشترک اروپایی زبان‌ها به منظور ایجاد معیارهایی مشترک برای همه زبان‌ها و همه زبان آموزان جهت دستیابی و تعیین مراحل مختلف آموزش زبان خارجی به وجود آمده است. این چارچوب به ما اجازه می‌دهد تا اهداف آموزشی را به دقت مشخص نماییم و لذا ما را به سمت کسب توانایی‌های مورد نظر در هر سطح زبانی هدایت می‌کند. این چارچوب با تعریف شش سطح زبانی مشخص برای همه زبان‌ها امکان تعیین معیارها و توانایی‌های مشخص زبانی و ارزشیابی این توانایی‌ها را فراهم ساخته است. دیگر کاربرد چارچوب مشترک اروپایی زبان‌ها در حوزه ارزشیابی برای انجام ارزشیابی پایانی، ارزشیابی در طول دوره و ارزشیابی به منظور اعطای گواهی به زبان آموزان است که در مقاله پیشین به آن اشاره شد. چارچوب مشترک اروپایی زبان‌ها همچنین جنبه‌ها و توانایی‌های کیفی استفاده از زبان را توصیف می‌کند و با تعیین معیارهایی امکان ارزشیابی میزان تسلط به هر یک از این توانایی‌های زبانی را فراهم می‌آورد. بنابراین، زبان آموزان، معلمان زبان و ممتحنین و مصححین آزمون‌های زبان می‌توانند از چارچوب مشترک اروپایی زبان‌ها به منظور پیشبرد اهداف یادگیری و یاددهی بهره گیرند.

۲. ارزشیابی توانایی‌های زبانی

ارتباط زبانی در سه مرحله محقق می‌شود که عبارت است از: دریافت^۲، تولید^۴ و تعامل زبانی^۵. هریک از این مراحل خود شامل اجزایی است که قابل ارزشیابی هستند. این اجزا توانایی‌های زبانی هستند که زبان آموز برای دریافت و تولید ارتباط زبانی و نیز به منظور تعامل زبانی در موقعیت زبانی مشخص از آن‌ها بهره می‌گیرد. در این بخش به بیان و توضیح توانایی‌های زبانی به جهت لحاظ کردن و ارزشیابی آن‌ها در ارزشیابی زبان آموزان می‌پردازیم.

● **توانایی واژگانی:** توانایی واژگانی شامل قابلیت استفاده از موارد زیر است:

۱. عباراتی که ساختار ثابت دارند مانند: «سلام، حال شما چطور است؟»

۲. اصطلاحات و ضرب‌المثل‌ها مانند: «وقت گل نی»،

۳. واژگانی مانند: اسم، صفت، فعل و قید،

۴. عناصر دستوری مانند: حرف اضافه، ضمیر، حرف ربط و ...

● **توانایی دستوری:** عبارت است از قابلیت ساختن جملات براساس قوانین دستوری که ساختار زبان را تعیین می‌کنند.

● **توانایی معناشناختی^۶:** قابلیت تولید معنا با رعایت ساختارهای درست زبانی. این توانایی شامل دو بخش می‌شود که عبارت است از تولید ساختار زبانی و تولید معنا که هر دو در کنار هم باعث ایجاد ارتباط زبانی صحیح می‌شود. در رویکرد سنتی

آموزش زبان، معلم در ابتدا ساختار زبان را آموزش می‌دهد و توجه او به ساختار زبان معطوف است و معنا در درجه اول بر قرار می‌گیرد. با ظهور سطح آستانه^۷ اهمیت در وهله اول بر رویکرد مفهومی^۸ و عملگرایی^۹ در ارتباط زبانی است و ساختار واژگانی و دستوری در درجه دوم اهمیت قرار می‌گیرد.

● **توانایی آوایی:** توانایی آوایی، توانایی دریافت، تشخیص و تمایز آوای زبانی به منظور تولید آوای درستی زبانی است. توانایی آوایی همچنین ویژگی‌های آوایی چون: آوای خیشومی^{۱۰}، صامت^{۱۱}، مصوت^{۱۲} و لبی^{۱۳} و ویژگی‌های زبرنجیری^{۱۴} همچون: تأکید، ریتم و لحن را دربرمی‌گیرد.

● **توانایی املائی:** توانایی املائی شامل توانایی شناخت و تولید انواع مختلف نوشتار (خط شکسته، چاپی، حروف کوچک و بزرگ) و رعایت املا درستی کلمات و نشانه‌ها و همچنین رعایت نشانه‌گذاری صحیح در جملات می‌شود.

● **توانایی جامعه‌شناختی زبان^{۱۵}:** جامعه‌شناسی زبان عوامل فرهنگی - اجتماعی مورد اهمیت در استفاده از زبان مقصد را مورد مطالعه قرار می‌دهد. این توانایی شامل این موارد می‌شود: نشانگرهای ارتباطی اجتماعی، مانند سلام و احوال‌پرسی، شیوه‌های خطاب قرار دادن دیگران در محیط‌های متفاوت و ... رفتارهای مؤدبانه و نامؤدبانه، شناخت و توانایی استفاده از اصطلاحات روزمره در اجتماع، ایجاد تمایز در روابط متفاوت اجتماعی مانند: روابط اداری، رسمی، خانوادگی، دوستانه.

● **توانایی منظورشناختی^{۱۶}:** توانایی منظورشناختی یعنی به‌کارگیری زبان در حوزه عمل. این حوزه توانایی گفت‌وگو^{۱۷} را دربرمی‌گیرد و توانایی تشکیل جملات به‌صورت همگون و مطابق با شرایط ارتباطی را شامل می‌شود.

۳. ارزشیابی مهارت‌های زبانی

در ابتدا باید ذکر کرد که مهارت‌های زبانی شامل چهار مهارت درک مفهوم شنیداری^{۱۸}، درک مفهوم نوشتاری^{۱۹}، بیان کتبی^{۲۰} و بیان شفاهی^{۲۱} است. در این بخش ارزشیابی هریک از این مهارت‌ها را مورد مطالعه قرار می‌دهیم.

الف. ارزشیابی درک شنیداری

یکی از مهم‌ترین دلایل اهمیت دادن به درک مفهوم شفاهی و کتبی و ارزشیابی آن‌ها در کلاس زبان این است که امروزه تحقیقات نشان می‌دهند که قسمت بزرگی از محفوظات ما در حین یادگیری زبان خارجی به شکل نامحسوس، با تکرار و یادکرد مفاهیم کتبی و شفاهی از طریق خواندن متون و گوش دادن به منابع صوتی و تصویری شکل می‌گیرد. در رویکرد ارتباطی نمی‌توان سطح زبانی زبان آموزان را تنها براساس توانایی درک آنچه معلم سر کلاس می‌گوید مشخص نمود. یک آزمون واقعی به منظور تشخیص و ارزشیابی سطح درک شنیداری زبان آموز، باید جنبه‌های مختلف گفت‌وگو به زبان مقصد را در برگیرد؛ مانند

مکالمات روزمره، رسانه‌ها، کنفرانس، سینما، مجلات و کتب علمی و ادبی. انتخاب هریک از موارد ذکر شده باید مبتنی بر اهداف آموزشی مورد نظر باشد. ویژگی ارزشیابی درک مفهوم شفاهی این است که قابل بازگشت نیست، به این معنا که زبان آموز نمی‌تواند به عقب بازگردد و مانند یک متن آن را چند بار بازخوانی کند. این ویژگی خاص درک مفهوم شفاهی، زبان آموز را وادار می‌کند تا از توانایی تشخیص و تمیز دادن آواها، لهجه‌ها، مکث‌ها و کلمات برای درک مفهوم یک فایل شنیداری استفاده نماید. به منظور ارزشیابی زبان آموزان در درک مفهوم شنیداری، آن‌ها نیازمند آماده‌سازی و انجام تمرین‌های متعدد و گوش کردن به فایل‌های شنیداری مختلف هستند. معیارهای انتخاب فایل‌های شنیداری تنها مربوط به تحقق اهداف زبانی نیست بلکه آموزش نکات فرهنگی و آشنایی با موقعیت‌های متفاوت ارتباطی نیز در انتخاب فایل‌ها مهم هستند. به منظور ارزشیابی زبان آموزان در درک شنیداری، کار را با سؤالاتی که مربوط به درک کلی^{۲۲} فایل صوتی هستند شروع می‌کنیم و به تدریج وارد درک جزئیات^{۲۳} می‌شویم. سؤالات مطرح شده باید واضح، منطبق با فایل صوتی و مطابق با سطح زبانی زبان آموزان باشد.

ب. ارزشیابی درک نوشتاری

همان‌گونه که در درک مفهوم شنیداری توضیح داده شد، خواندن متون و گوش کردن به منابع شنیداری کمک بسیار بزرگی به زبان آموزان در توسعه محفوظات و درک موقعیت‌های متفاوت ارتباطی می‌کند. دادن تمرین‌های متفاوت به زبان آموزان در درک مفهوم متن، آن‌ها را وامی‌دارد تا به دفعات متن را برای یافتن پاسخ سؤالات مطالعه نمایند. بدین صورت زبان آموزان، بدون توجه به ساختار متن، زبان را می‌آموزند و مفاهیم را درک می‌کنند و از این طریق به ساختار جملات پی می‌برند. در ارزشیابی درک مفهوم نوشتاری بهتر است ارزشیابی، با در نظر گرفتن سطح زبانی زبان آموزان، به شکل پروژه‌های

خوانش تعریف شود. خواندن متن ممکن است برای زبان آموزان سخت به نظر آید و آن‌ها را در درک مفهوم متن دچار مشکل کند. این مشکل با انتخاب متون مناسب و منطبق با سطح زبانی آن‌ها و نیز با دقت و توجه معلم در طرح سؤالات مناسب با سطح زبان آموزان برطرف می‌گردد. در این قسمت پروژه‌هایی را متناسب با سطح زبان آموزان تعریف می‌کنیم:

- پروژه کاربردی و عملی: در این پروژه هدف از خوانش متن انجام یا تصمیم‌گیری برای انجام یک کار عملی است. به‌عنوان مثال، خواندن دستور آشپزی برای تهیه غذا، خواندن دستورالعمل کارکرد یک وسیله، خواندن خلاصه فیلم‌های مختلف برای انتخاب فیلم یا خواندن خلاصه‌ای از کتاب برای خرید آن.
- پروژه معناشناختی: در این پروژه هدف از خوانش فهم اطلاعات متن به منظور بیان نظر و ابراز اندیشه‌هایی مرتبط با متن است. این خوانش معمولاً همراه با بیان نظر، تقدیر، نقد و یا نوشتن گزارش یا خلاصه‌ای از متن است به منظور تبادل برداشت‌ها و نظرات و احساسات در یک گفت‌وگو. این پروژه نوعی خوانش است که هدف آن انجام یک فعالیت ارتباطی است.
- پروژه یادگیری: هدف از این پروژه خوانش متن به منظور یادگیری ساختار متن است. به‌عنوان مثال: سرمقاله، طنز، استدلال منطقی و غیره. این نوع خوانش به خواننده اجازه می‌دهد تا بتواند با نمونه‌هایی از ساختارهای متفاوت متن آشنا شود.

ج. ارزشیابی بیان شفاهی

در ارزشیابی بیان شفاهی باید به این نکته توجه داشت که زبان آموز یا در موقعیت ارتباطی واقعی^{۲۴} ارزشیابی می شود یا در موقعیت آموزشی به طوری که مخاطب آن معلم زبان است. در موقعیت ارتباطی واقعی زبان آموز در شرایط واقعی و در مقابل مخاطب مسلط به زبان مبدأ قرار می گیرد و هدف برقراری ارتباط است. اما در ارزشیابی کلاسی مخاطب، معلم است و هدف، آموزش زبان است. برای ارزشیابی زبان آموز می بایست شرایطی را فراهم کرد که زبان آموز بتواند تبادل کلام انجام دهد. بدین منظور باید تا آنجا که ممکن است موقعیت های ارتباطی شبیه سازی شده ایجاد کرد و آن ها را بیشتر و بیشتر به موقعیت های ارتباطی واقعی نزدیک کرد. به عنوان مثال ایفای نقش در یک مکالمه یا ایجاد گروه های دو یا سه نفره از زبان آموزان و تعیین موضوع گفت و گو به منظور ارزشیابی توانایی ارتباطی آن ها.

ارزشیابی صحیح بیان شفاهی زبان آموزان تنها محدود به یافتن خطاهای آن ها در صحبت کردن نیست. بلکه می بایست جنبه های مثبت و صحیح بیان شفاهی آن ها را نیز در نظر گرفت. ممکن است یک زبان آموز در بیان شفاهی خود دچار خطاهای دستوری شود ولی بتواند از کلمات متنوع استفاده کند و آن ها را به شکل خلاقانه در کنار هم قرار داده و در جملات به کار ببرد و یا تلفظ بسیار خوبی داشته باشد. بنابراین نباید تنها خطاهای دستوری را مورد توجه قرار داد و از موارد مثبت چشم پوشی کرد. برای ارزشیابی بیان شفاهی می بایست هریک از توانایی های زبانی را که در بخش دوم به آن ها اشاره شد، مورد توجه و ارزشیابی قرار داد.

د. ارزشیابی بیان کتبی

در ارزشیابی بیان کتبی، خواسته معلم از زبان آموزان این است که براساس موضوع داده شده متنی قابل فهم بنویسند به طوری که اجزای متن با هم هماهنگ باشند. موضوعی که به زبان آموز داده می شود می بایست در حوزه رویکرد ارتباطی و متناسب با سطح زبانی او باشد. به عنوان مثال: نامه تشکر (دوستانه یا رسمی)، شرحی از یک تجربه شخصی، خلاصه نویسی، مقاله برای مجله و غیره. برای ارزشیابی بیان کتبی زبان آموزان می بایست تمام توانایی های زبانی را مد نظر قرار داد و از هیچ یک از آن ها چشم پوشی نکرد (همان طور که در قسمت ارزشیابی بیان شفاهی ذکر شد). بهترین راهکار برای ارزشیابی بیان کتبی و شفاهی زبان آموزان که در برگیرنده تمامی توانایی های زبانی آن ها باشد، درست کردن چارت ارزشیابی^{۲۵} است. چارت ارزشیابی جدولی است که شامل تمامی توانایی های زبانی می شود و به هریک از توانایی ها نمره ای اختصاص می دهد (بنا به اهمیت و اهداف کلاس زبان و نظر معلم). بنابراین ارزشیابی براساس چارت ارزشیابی بسیار دقیق تر و درست تر خواهد بود.

نتیجه گیری

در این مقاله سعی کردیم تعریفی از توانش ها و مهارت های زبانی ارائه کنیم و ارزشیابی آن ها را مورد بررسی قرار دهیم. طبق چارچوب مشترک اروپایی زبان ها همه توانایی ها و مهارت های زبان حائز اهمیت هستند و هیچ یک نسبت به دیگری برتری ندارند. بنابراین در ارزشیابی نیز باید مورد توجه و اهمیت قرار گیرند. یکی دیگر از نکاتی که در این مقاله به آن اشاره شد اهمیت رویکرد ارتباطی و ایجاد موقعیت های ارتباطی شبیه سازی شده برای ارزشیابی اثربخش زبان آموزان است. با توجه به گستردگی مبحث ارزشیابی، در مقاله آتی می کوشیم تا ارزشیابی سطوح مختلف زبانی را نیز مورد مطالعه و بررسی قرار دهیم.

پی نوشت ها

1. Compétences langagières
2. Cadre Européen commun de référence pour les langues
3. Réception
4. Production
5. Interaction
6. Sémantique
7. Niveau seuil
8. Notionnel
9. Fonctionnel
10. Nasalité
11. Occlusion
12. Sonorité
13. Labialité
14. Prosodie
15. Sociolinguistique
16. Pragmatique
17. Discours
18. Compréhension orale
19. Compréhension écrite
20. Production écrite
21. Production orale
22. Compréhension globale
23. Compréhension détaillée
24. Situation de communication authentique
25. Grille d'évaluation

منابع

- Barlow. M. 1989. *Formuler et evaluer ses objectifs en formation*. Lyon: Chroniques sociales de Lyon.
- Bertocchini. P., Costanzo. E. 2008. *Manuel de formation pratique pour le professeur de FLE*. Paris: CLE international.
- Conseil de l'Europe, 2001. *Cadre européen commun de référence pour les langues*. Paris: Didier.
- Courtyllon. J. 2003. *Elaborer un cours de FLE*. Paris: Hachette.
- Cuq. J.P. 2003. *Dictionnaire de didactique du francais*. Paris: CLE International.
- Landsheere, G. 1984. *Définir les objectifs de l'apprentissage*. Paris: PUF.
- Galisson. R, Puren. C. 1999. *La formation en questions*. Paris: CLE international.
- Pieron. H. 1963. *Examens et docimologie*. Paris: PUF.
- Tagliante. CH. 2005. *L'évaluation et la Cadre européen commun*. Paris: CLE international.